

TARTALOM

4 | Körner András
A modern zsidó humor
úttörője
(Moritz Gottlieb Saphir
és pesti utódai)

**9 | Rejtő és a magyar
nyelv csodái**
(Praznovszky Mihály
irodalomtörténéssel
Sós Csaba beszélgetett)

12 | Glässer Norbert
– Zima András.
Illés prófétától a cionista
agitátorokig
(A gúnyolódás metamorfózisai
a magyar nyelvű zsidó
sajtóvitákban 1944 előtt)

17 | Van-e zsidó humor?
Papp Richárd, Janklovics Péter,
Verebes István (Szabó Kitti)

21 | Konrád Miklós
Békebeli viccek
a kitért zsidókról

26 | Barukh.
A Galaxis leghitványabb
söpredéke

29 | Lefkovicsek
gyászolnak
(Breier Ádám rendezővel
és Ausztrics Andrea
producerrel beszélgetett
Szentgyörgyi Rita)

**33 | Miért könnyebb
bemenni egy moziba, mint
egy zsinagógába?**
(Turi Tímea)

**9-12. REJTŐ ÉS A MAGYAR
NYELV CSODÁI**

zofikus alkat, de végül nagyon szórakoztató volt, mert ezeket az életműveket el kellett olvasni, hogy gondolatokat tudjak kiválasztani. Persze könnyedebb témákkal is foglalkoztam, mint a füveskönyvem a gasztronómiáról, az evésről, a „Borban az igazság”-a borról, vagy éppen a „Csészénkben a világ” a kávérről. „Minden szétesett „címmel összeállítottam Radnóti Miklós füveskönyvét is, ahogy- magamat idézve-” ez a minden oldalról, lapítva közeledő gyilkos világ fogalmaztatja meg vele majd a huszadik századi magyar irodalom egyik legnagyobb életművének

teljességét... A prózai részletek mellett a lírai élményekből is válogattam. Nem tudtam, nem akartam kivenni egy sort sem a *Tajtékos ég* kötet verseiből, a *Sem emlék sem varázslat*, *A hetedik ecloga*, a *Levél a hitveshez*, az *Erőltetett menet* és a többi költeményből mert ezek úgy teljesek és úgy megszólalók egységükben, ahogyan örökké léteznek. Itt erőtlen a lélek és gyenge a kéz, hogy ezekhez hozzányúljon.”

Az írás a Szombat online kiadásban megjelent interjú rövidített változata.

Glässer Norbert – Zima András

ILLÉS PRÓFÉTÁTÓL A CIONISTA AGITÁTOROKIG

A gúnyolódás metamorfózisai a magyar nyelvű zsidó sajtóvitákban 1944 előtt

A gúnyolódó üres ember

Az, hogy mi számít viccesnek, koronként, társadalmaként változik. A viccekben rejlő gúny, irónia, kijelölt norma a világképre, a dolgok rendjére, az elvárt attitűdökre utal, s többnyire azt szégyeníti meg, ami ezektől eltér. A világkép, értékrend viszont társadalmanként, koronként változik, így az, hogy mi számít viccesnek, konszenzuálisan kigúnyolandónak, szintén változik. A humor mindig arról a társadalomról szól, amely tréfásnak, nevetségesnek ítél valamit. Egy-egy helyzet humorosként való értelmezéséhez sztereotípiák és viselkedésnormák mögöttes tudása kell. Számos régi vicc így gyakran ma már nem hat humorosan vagy a kortárs értékrendbe ütközik. A 19. század végén a torz, a groteszk, a norma-

szegő gyakran a gúny vagy a nevetség tárgyát képezte. Számos szilveszteri képeslap figurázott ki mértéktelenül ivó, magatehetetlen középosztálybeli fiatalembereket, más lapok kicsapongó, részegen hazatérő férjeket. Humoros gyufacímke-sorozatok gúny tárgyává tettek konkrét munkakörök betöltésére alkalmatlan testi deformításokat, társadalmi egyenlőtlenségeket, alá-fölé rendelt viszonyral való visszaéléseket, amelyek ma inkább váltanának ki ellenérzést, mint a torzon, groteszken való nevetést, a normaszegést megszegyenítő kacagást.

A zsidó vallási hagyomány elítéli a gúnyolódót, egyetlen kivétel a helyes úrtól letérő személy kigúnyolása feddő szándékkal, annak reményében, hogy vissza lehet téríteni a helyes útra a gúny által. A Kicur Sulhan Aruh szerint „Mindennek kigúnyolása tilos,

kivéve a bálványimádást.” (Kicur Sulhán Áruh 30. fejezet 6. pont) Ennek alapja Illés próféta vitája Báál prófétáival a Kármel hegyén, amit egy válság, éhínség előzött meg, amikor is elfordult a nép az Örökkévalótól. „És volt déltájt, kicsúfolta őket Élijáhu. ” (I. Kir. 18. 27.) A hitvitából az Örökkévaló segítségével Illés került ki győztesen, és visszaállította az Örökkévaló tiszteletét. A másik gyakran hivatkozott szentírási hely, az első zsoltár első verse: „Boldog a férfi, aki nem járt gonoszok tanácsán, sem vétkesek útján nem állt, sem csúfolódók ülésében nem ült.” (Zsolt 1.1). A Sulhán Áruh *Jore dea* 147/7 szerint szintén szabad a bálványimádókat kigúnyolni. A babiloni Talmud *bKiddusin* 43a szerint – az első zsoltárra hivatkozva – az üres ember csak azzal tölti az idejét, hogy másokon gúnyolódik, boldog az az ember, aki nem ül az ilyen emberek társaságában. A *bSzancedrin* 63b oldalán szintén megjelenik a gúnyolódás és a bálványimádás, Illés próféta említése nélkül a *Hosea* 10:5-re hivatkozva. A *bMegila* 25b-ben azzal a különbséggel szerepel a szöveg, hogy *Jesája* 46:1-re hivatkozik, ezt követően említi *Hosea* 10:5-öt is.

A zsidó felvilágosodás megjelenésével több vallási újítás elhajlasként jelent meg a hagyományos judaizmus gyakorlatától. Így később az orthodox zsidóság számára a neológia is elhajlasként jelent meg, a cionizmus értelmezésében pedig adott volt a viszonyulás módja. A gúny ez esetben a normaszegők, elhajlók bálványimádókként történő azonosításán nyugodott. A gúnyolódás ilyen értelemben nem volt öncélú, hanem a gúnyt használó feddés által a közösséghez való visszafordítást szándékolta. Az, hogy a vizsgált csoportok közül ki mit tekintett elhajlasként és helyes útnak, eltért, az elv viszont azonos maradt. Milyen helyzetekben használták a különböző szerkesztőségek ezt a szentírási/talmudi megfontolást: a gúny és a feddés összekapcsolását normamegerősítő és visszatérítő szándékkal. A gúny, ironia témája nem ragadható meg hagyományos történeti rekonstrukcióval, inkább tartozik a strukturalista és funkcionalista vizsgálódások körébe.¹ A stabil struktúra mindig ideologikus és kategorizáción nyugszik – a rendszerezésbe nem illő elem, amelyek többféleképpen is besorolhatóak lennének veszélyt jelentenek a fennálló világképre, ezért tabuvá, tisztátalanná válnak.² A gúnyolódás, ironia ezeket a tabukat mutatja fel, és erősíti meg a normát és struktúrát. A vallási hagyományokban megengedett gúnyolódáson nyugvó ironia az egyes zsidó irányzatok az egyes zsidó irányzatok, mozgalmak világképét, normáit és kategorizációit erősíti meg.

Gúny az orthodox vitákban és feddéseken

Az orthodox publicisták, sajtóban közölt beszédek, intések, rabbikkal készült interjúk a feddéseket viszonylag visszafogottan közölték, s ezek töredékében jelent csak meg a gúny. Ennek egyik oka lehetett, hogy az orthodox szervezet elvi szinten fogalmazta meg, hogy a sajtó nem a belső viták fóruma.³

A témák köre is változott. Főként az unifikációs apologetika váltott ki gúnyos viszontreakciókat, ez összefonódott a zsidóság kebelén belül található reformjelenségekkel, még ha ezért esetleg az USBól is kellett hírt hozni. Az elvallástalanodás már Pesten is megtalálható volt, de városi jelenséggé általánosításban beszéltek róla. Ezzel szemben a falu, a vidék képezte a vallásosság megélésének ideális helyét, annak ellenére, hogy az első világháború után a várost érezték többen nagyobb biztonságot nyújtónak, több rebbe, rabbi telepedett be a városba az egykori Unterlandon. A smaddolók, a kitérők feddése annak hiábavalóságára utalt, vagy a katolikus zárdákkal, a kolostorokkal és cselédlány által elkeresztelt gyerekekkel kapcsolatos konfliktusok által mutatott rá arra, hogy milyen vallási közösség felé tart az egyén. A cionistákra vonatkozó hírek a Szentföldre való visszatérés vallási/ isteni összetevőinek hiányát emelték ki, a vallásos cionisták pedig kerülendő témának számítottak.

Az izraelita felekezetet – irányzatokat felszámoló – egységes képviselőtének létrehozatalára irányuló törekvések jelentek meg unifikáció címén. Az orthodox publicisztika az unifikáló neológ törekvéseket az orthodox legitimitás megkérdőjelezéseként értelmezte. Olyan kísérletnek tekintették, amely arra irányul, hogy a neológok bekebelezék az orthodox intézményrendszert vagy annak egy részét. Az orthodox publicisták az unifikációs polémiák keretében ironiával válaszoltak azokra a cikkekre, amelyekben Szabolcsi Miksa, az Egyenlőség szerkesztője, a hagyományos vallási fogalmi keret eltorzításával fogalmazott meg bírálatot az „egyesülni” nem óhajtó orthodoxiára.⁴ Ezek némelyikében Szabolcsi önmagára vértanúként tekintett, önmagát túlvilágon járóként tüntette fel, vagy rajongói levelet adott közre, amelyben őt a neológ olvasó a nagybetűs Mesterének, s a szerkesztőséget pedig az Isteni jelenét által beragyogott helynek nevezte.⁵ Ezek a neológ travesztiák a hagyományos tanításokat nem rendeltetésszerűen használták. Az orthodox válaszok akképp éltek az ironia eszközével, hogy – az Egyenlőség fogalom-

A gúny és a feddés összekapcsolását norma-megerősítő és visszatérítő szándékkal használták

használatát rendeltetésszerűnek feltételezve – azt a neológ szerkesztő szombat- és böjtszegéseiről szóló szóbeszédekkel ütköztették. Ezáltal az orthodox publicisták a „vallásosság” olyan groteszk képét alkották meg, amelyet csak az unifikálni törekvő neológia hozhat létre.⁶ Ebből eredően az elkülönülés szükség-szerűségként jelent meg.

Az orthodox válaszok ugyanakkor gyakran öltö-ték magukra a hászidokat bíráló neológ kultúrmissziós cikkek köntösét is. A rendeltetés bár más volt, a neo-orthodox ironia azonban a hászid gyakorlatot sem kerülte el ezáltal. Ne mondja, hogy rossz emberek vagyunk, ime segítünk mi is neki. Meghuzzuk a harangokat mi is és kiáltva-kiáltjuk, hogy ez a csodaember, ez az unikum, akinek elvenen szabad bemenetele van a mennybe, nem más, mint hacadik, hagoón Mordechai Szabolcsi az Egyenlőség főszerkesztője!...⁷ – írta a csodarabbikat bíráló neológ cikkek eszköztárát használva Reiner Ignác Szabolcsi képzelt túlvilágjárásáról. A Szabolcsi képében megjelenő lámedváv cádikok „egyike” pedig a városi, polgáritól idegen vidéki vallásos hitek megítélését is magában hordta. A fogalom szemléltetése ugyanis a durva napszámos muzsik módjára viselkedő, nappal a nyilvánosság felé paraszti életet élő kelet-európai rejtett igaz ember példáján történt. Az ironikus orthodox válaszban a galíciai és kelet-európai zsidók ellenében íródott éles hangvételű cikkeiről ismert Szabolcsi lapszerkesztősége vált a kelet-európai populáris zsidó szellemiség rejtett honává. Hogy lámedvovnyikok most is vannak, azt nagyon jól tudjuk. Csak éppen azzal nem voltunk eddig tisztában, hogy merre vannak ők és hol van a hazájuk? Egyenlőségekre igazán elfelejtettünk gondolni! Pedig az az ismertető jelük – amely a lamedvov cádikimet leginkább jellemzi – megvan, hogy a világ előtt a vallást kutyába se veszik. De bocsássák meg a nagy caddikok bűnös gondolatainkat, mi azt hittük, hogy a redactióban is olyan amhorecek,⁸ mint idekint.⁹ – írta Reiner a „szombati lapszerkesztés”-t és „a kalapnélküli gemore-, meg zohár tanulás”-t, azaz a modern zsidó tudományosság eredményeinek kultissziós érvrendszerbe iktatását jelölve meg „mű-posesz”-ként¹⁰ és „mű-vallástalanság”-ként.

A lap a neológia és az orthodoxia között egyértelmű határokat jelölt ki. „Csak a vak elfogultság vádolhatná meg hazánk hagyományos zsidóságát is a pártoskodással s a szolidaritás érzésének hiányával. () Neolog testvéreink azonban nem tudják, helyesebben nem akarják megérteni, hogy a tradícionális zsidóság szolidaritása a zsidóság lényegére vonatko-

zik, a mely nem érheti be holmi nevetséges golúsz-hatalommal, hanem legelsősorban az ősök véretől megszentelt vallási hagyományok tiszteletét követeli. Erre az egy szempontra nincs megalkuvás, ennek az egynek rovására a különben nagyon is mérlegelni, megérteni és méltányolni törekvő vallásosság semminemű kiegyezési tervezetet el nem fogadhat. Mert minden olyan transactió, mely ledöntené a hazai zsidóság két pártja közt a válaszfalat, feltétlenül a hagyományos vallásosságnak gyengülését vonná maga után.¹¹ – írta az orthodox iroda periodikájának neo-orthodox irányultságú publicistája.

Cionista mozgalmi gúny, mint missziós eszköz

Az orthodox lapokhoz hasonlóan a cionista sajtó sem az öncélú szórakoztatásra használta a gúnyolódást. Ironikus írásaik célpontjai legtöbbször az általuk asszimilánsnak bélyegzett neológok voltak. Szarkasztikus kritikájuk a neológok – szerintük – konform, gyáva, zsidótlan életstratégiájára és írási-ira irányultak, gúnyos cikkeik a nemzeti kiállás, önbecsülés, visszazsidósítás, nemzeti irányba állítás szándékával íródtak.

A cionista Zsidó Szemle elutasította a neológ elit univerzalista, kultúrmissziós elkötelezettségét. Szerintük a modern zsidó értelmiség világképe, életfelfogása a zsidó nép felolvadásához, eltűnéséhez vezet. „A világon egy nép ellen sem vétettek annyit nagyjai és tanítói, mint a zsidó nem ellen az emancipáció után. A történetírónak könnyű dolga lesz összeállítani statisztikát arról, hogy hány nemzedék volt a missziót hirdető pap és a kikeresztelkedett unokája között. Még könnyebb dolga lesz a hitközségi elnöknel. Ott elég lesz a nagyobb városok hitközségi disztermeinek a falain diszelgő arcképeken végignéznie, hogy hamar meggyőződjék arról, miszerint ritkaságszámba megy az örök példaadásra festett elnök, akinek utóda még zsidók volnának. (Szerencse, hogy sok köztük az aggregény).¹² – írta a cionista lap 1920-ban.

A hazafiatlanság mellett a vallásellenesség volt a leggyakoribb orthodox és neológ vád a cionisták ellen, ezért a Zsidó Szemle minden lehetőséget megragadott, hogy a neológ elit illetve legfontosabb lapjuk, az Egyenlőség szerkesztőjének, Szabolcsi Lajosnak gúnyosan nekimehessen. 1928-ban egy OMIKE által szervezett rendezvényen Szabolcsi erélyesen szót emelt a fiatalabb generációk vallástalansága ellen. A Zsidó Szemle tudósítója „valóságos fanatikus orthodox allűrökkel kelt ki minden liberális törekvéssel

„Ne mondja,
hogy rossz
emberei vagyunk,
ime segítünk
mi is neki”

szemben.” A cionisták szerint álszent módon: „Nagy derűtséget keltett ezután dr. Friedmann leleplezése, amely szerint a kongresszus szombatján nagy bankett volt a Kaiserhoff szállóban, amelyben ő Szabolcsival együtt jóízűen fogyasztotta el a tréfli lakomát.”¹³ Ezzel az esettel gondolták bizonyítani cionistákat ért vádak álszentségét.

A rövid időt megélt vallásos cionista Izrael 1912-1913 között egy évig jelent meg, Friedmann Illés szerkesztésében Vágújhelyen. Maró gúnyval támadta a neológiát „vallástalanságáért” és „asszimiláltságáért”, a hászidokat kulturálatlanságukért. Az Egyenlőség első világháború előtti szerkesztőjével, Szabolcsi Miksával állt akkor is vitában, amikor a neológ lap az ITO-t¹⁴ akarta Magyarországon megtelepíteni a cionizmus konkurenciájaként. Először a hagyomány relativizálását kérte számon Szabolcsin: „És megszólal Zangwill magyarországi helytartójává felstréberesedni akaró Szabolcsi Miksa is (Hiszen ő is nagy mesemondó. Csak hogy megfordított viszonyban. Zangwill ugyanis a meséket úgy mondja el, mintha valóságok volnának, SZABOLCSI úgy bánik a valóságok valóságával, a vallással, mintha – mintha mese volna.)” Másodszer az általában neológ oldalról a cionistákat érő hazafiatlanság vádját vette célba: „Nem úgy az ő leendő magyar helytartója. Neki minden kell, éppen csak Palesztina nem. Angola igen, mert az nem hazafiellenes, mert nem muszáj odahagyni a hazát és Angolába vándorolni. Palesztina azonban semmi esetre, habár oda sem kell kivándorolnia annak, akinek nem teszük. És ha Zangwill megkapja Angolát és oda telepít néhány millió orosz, oláh marokói stb. zsidót és azok idővel valamely politikai alakulat folytán függetlenítik magukat Portugáliától és igen életbehívják a zsidó államot, – tiltakozni fog ez ellen a magyar zsidók hazafias érzése? – Vagy ha ugyan ez történik Palesztinában, sérteni fogja ez Szabolcsiék magyar hazafíui érzését?”¹⁵ – írta az Izrael 1912-ben. A vallásos cionista lap szerint a hazafiaságba minden belefér, vallásellenesség, önfeladás de leginkább konformitás, félelem és ostobaság: „És minthogy minálunk, magyar zsidóknál rendszeren nem az dönt, vajjon helyes-e, logikus-e, szóval. igaz-e a illető felfogás hanem az, hogy mit szólnak hozzá a – keresztények: vallásellenes anticionisták a par excellence keresztény Budapesti Hírlapban helyeztek el terjedelmes hazafias cikket a cionizmus ellen, amely cikk hajszálnyit sem ártott a cionizmusnak. Mert hiszen a cionisták tudnak gondolkodni.”¹⁶

A modern középosztálybeli zsidó családoknál a polgári viselkedésminták átadásában az anyának

volt kiemelt szerepe, amely a többségi társadalomba való minél mélyebb integrációt segítette elő, ez el-
lentétben állt a cionista nevelés nemzeti stratégiájával. A Zsidó Szemle a zsidó „nemzeti” különállást megőrző hagyományos keleti, galíciai zsidó nevelést állította szembe cionista terminológiával élve „asszimiláns” modern zsidó neveléssel, és állította célkeresztbe a neológ szülőket és legfőképpen a modern, neológ nőt: „Nézzük már most az ellentétet, a budapesti asszimilált zsidó gyermeket. Mit lát otthon az a gyermek? Az apa és anya igazi gólusz-karakterek. Az apa, akár kereskedő, akár lateiner, igazi zsidó típus: jó üzletember vagy derék orvos, de a zsidó szót sohasem ejti ki a gyerekei előtt. A nevelés inkább az anya feladata. De mire taníthatja az asszimiláns zsidó asszony a gyermekét, aki héberül olvasni sem tud; akinek mindennap egy zsúr kell, akinek legnagyobb gondja, hogy barátnője előkelő keresztény hölgy legyen.”¹⁷

Az önfeladás minősített esetének gondolta a Zsidó Szemle szerkesztősége a különféle, nem-cionista, a zsidóságon kívüli, univerzalista, baloldali radikális szervezetekhez való csatlakozást. Gúnyos írásokban ostoba naivitást, gyáva megfelelési kényszert tulajdonítottak az ezekben a mozgalmakban résztvevőknek: „Én itt a magam részéről egyet szeretnék leszögezni, azt t.i. ’zsidónak, önérzetes és öntudatos zsidónak a radikális táborban semmi helye sincs.’ Régi beigazolást nyert ugyanis, hogy a zsidóságot leplezgetni akaróknak mindig a radikalizmus volt az a terebélyes fa, amelynek árnyékában a saját árnyékukat igyekeztek elveszíteni. Szegények nyilván azt hiszik, hogy ők zsidók összeállanak, programot készítenek, amely szerint ’ledőlnek a fajok és vallások közötti válaszfalak’ és más hasonló frázisokat írnak zászlójukra, hogy akkor az egész világ egyszeriben visszafelé kezd gondolkozni és keblére öleli őket a zsidókat, mert hiszen azzal, hogy radikálisak lettek már megszűntek zsidónak lenni. Pedig Schnitzler ’Professor Bernhardt’-jából megtanulhatták volna, hogy amikor a riporter mint ’felekezet nélküli’ mutatkozik be, a társaság tagjai egyhangúlag azzal felelnek: szóval zsidó.”¹⁸

A különböző zsidó irányzatok és egyének mellett jutott gúnyos írás az antiszemita lapoknak is. IV Károly két visszatérési kísérletének időszakában a kultúrcionista Múlt és Jövő a napi politikától való egyéni és közösségi zsidó visszavonulást javasolt. A lap szerint abban az antiszemita hangulatban, ha egy zsidó bármilyen oldalon megszólal, pont az ellenkező hatást vált ki. A királykérdésben állásfoglaló mindkét

A különböző zsidó irányzatok és egyének mellett jutott gúnyos írás az antiszemita lapoknak is

oldal zsidóbérencséggel vádolta a másikat: „A keresztény kurzus dicső napjaiban kommunistákká lettünk, míg végre most, 1921 októberében a napnál is fényesebben beigazolódtott, hogy a lázadók is zsidók voltak. Természetes, hogy ilyen bünt csak zsidó követhet el. És a Virradat siet is napfényre hozni a titkot. Lehar ezredes egy Lehars nevű cseh-zsidó családból származik, míg Gratz bölcsőjét osztrák zsidó házban ringatták. Osternburg zsidó eredetét nem lehet ugyan bebizonyítani, de a Virradat szerint minden valószínűség szerint ő is zsidó volt, mert hiszen Moravekról magyarosította a nevét – Osternburgra. Osternburg-Moravek valahogy úgy hangzik, mint az ismeretes Pongrácz-Polacsek. Rakovszki és Windischgrätz magyarságát is megcáfolták. No azt nem fogták rájuk, hogy zsidók, - ennyire nem akarták őket megszegyeníteni a keresztény közvélemény előtt, csak az sült ki róluk, hogy nem tudnak magyarul. (.) A Szózat már kedvesebb. Nem elégszik meg azzal, amit dicső laptársa megállapít, ti. hogy karlista lázadók zsidók, hanem tovább megy és egyszerűen kijelenti, hogy minden zsidó karlista. Mi, örök idegenek, azaz szíriaiak, más néven turbulensek, igazi mivoltunkban: betolakodott faj, hangosan mertünk örvendezni, amikor Károly király bejött, állapítja meg a „szókimondó magyar”, akiben azonban annyi bátorság sem volt, hogy a nevét is ki merte volna mondani.”¹⁹ ironizált a Múlt és Jövő két Habsburg-ellenes lap, a Virradat és Szózat kárára 1921 novemberében.

Gúny, tabu, struktúra

Ezek a cikkek irányzattól függetlenül merev csoporthatárokat és stabil kategorizációkat kértek számon. Az orthodoxia publicistái a vallástörvény alapján, a cionisták pedig az etnikai identitás alapján mutattak fel struktúrákat. A gúny tárgyává tett személyek, kérdések és gyakorlatok kívül estek ezeken a strukturális kereteken. A nevetségesség tétel, a kifigurázás és az ostobaságként történő feltüntetés a világképüket és a cselekvéseik mögött álló motivációkat szilárdította meg. Mary Douglas megállapította a „modern ipari világban a társadalmi élet kategóriái nem egyetlen erkölcsi rendbe foglalják össze a fizikai világot.”²⁰ A társadalom különböző intézményei más-más normák szerint működnek, így a társadalmi vétek – Douglas fogalmát használva már nem idéz elő természetfeletti büntetést. A mögöttes tudás és kategorizáció megnyilvánítása morális kényszer, ennek elmaradása viszont büntetést von maga után, amely megszegyenítés, kigúnyolás formájában ölt testet.

JEGYZETEK

- 1 Douglas, Mary: Rejtett jelentések. Antropológiai tanulmányok. Osiris Kiadó, Budapest, 2003. pp. 123–128.
- 2 Douglas, Mary: Purity and Danger. An Analysis of the Concepts of Pollution and Taboo. Routledge, London – New York, 2001. p. 99.
- 3 Az Allgemeine Jüdische Zeitung és az Irodához közeli Zsidó Híradó között kiobbant sajtóvita rabbinikus lezárása, amely során a pozsonyi főrabbi indítványára Budapesten rabbikonferencia határozott arról, hogy belső orthodox felekezeti ügyekről a nagy nyilvánosság előtt a sajtóban polemia ne folytassék. *Zsidó Híradó* 1899. okt. 12./ 9. Hírek – Rabbi konferencia.
- 4 Hasonló cikkek elszórtan később is megjelentek, lásd *Zsidó Újság* 1925. dec. 25./ 9. Szakadás a neológ pesti besti pártban. – Démoni munkatársunktól.
- 5 *Magyar Zsidó* 1908. máj. hó/ 5-7 A martir – Gábel Jakab; *Magyar Zsidó* 1909. jan. 7 II. évf. 1. sz. 10-11. Szabolcsi a másvilágon – Reiner Ignác; *Magyar Zsidó* 1909. márc. 19./ 8-9. A lámed-vovnyikok. (Rei-cz.)
- 6 A jelenség nem korlátozódott konkrét személyekre, sokkal inkább szituációkhoz köthető narratív technika volt az unifikáció képtelenségének orthodoxián belüli igazolására. *Magyar Zsidó* 1909. júl. 30./ 14-15. Hírek – Fogas sájle. Ugyanakkor nem az egyedüli narratív technika volt, mivel ezt a célt olyan híradások is szolgálták, amelyek a neológia tagjainak hitközségi életében tapasztalható erkölcsi aggályokat voltak hivatottak felmutatni. Lásd például a nyitrai hevra kádisa hagyományhű idős elnökét ütlegelő neológ hitközségi tagról szóló hírt, amelyben a műveltséget és intelligenciát hirdető neológ önképet a neológ egyén elszabadult indulataival ütköztetik. *Magyar Zsidó* 1908. okt. 30./ 8-9. Memorandum-világ. Sulchan-Aruch manöver [Írta:] Herczl Sámuel
- 7 *Magyar Zsidó* 1909. jan. 7 II. évf. 1. sz. 10. Szabolcsi a másvilágon – Reiner Ignác
- 8 Értsd a vallási dolgokban szerkesztőségen belül is olyan tanulatlanok, mint magánéletük során.
- 9 *Magyar Zsidó* 1909. márc. 19./ 8-9. A lámed-vovnyikok. (Rei-cz.)
- 10 Pesa (פסא) = bűn, posesz = bűnösség, vétkeesség.
- 11 *Magyar Zsidó* 1908. aug. 14./ 7-9. A hithű zsidóság szolidaritása és erkölcsi gondolkodása. [Írta:] Rubinstein József
- 12 *Zsidó Szemle* 1920. ápr. 2./ 1-3. Bisseliches Mózes: Történelemhamisítás
- 13 *Zsidó Szemle* 1928. nov. 1./ 2. Szabolcsi Lajos Berlinben megtagadta a hagyományhűséget
- 14 Az ITO-t 1905-ben az ugandai kudarc után alapította Israel Zangwill. A szakadás oka, nem ideológiai ok volt, hanem az, hogy Zangwill a palesztinai területszerzést lehetetlennek érezte, és az orosz zsidók kivándoroltatására bármilyen helyet el tudott képzelni. A Belfour-deklaráció után visszavért a cionizmushoz.
- 15 *Izrael* 1912. júl. 16./ 10-11 Kritikus: Reflexiók
- 16 *Izrael* 1912. nov. 18./ 4-6. F.I: Cionizmus és hazafiság
- 17 *Zsidó Szemle* 1916. július 14./ 2-3. Grottó Mór: A zsidó gyermeknevelés problémája
- 18 *Zsidó Szemle* 1914. július 1./ 7-8. Dr. Schönfeld József: Zsidók és radikálisok
- 19 Múlt és Jövő 1921. nov. 4./ 2. Székely Nándor: A „lázadók” is – zsidók
- 20 Douglas, Mary: Rejtett jelentések. i.m. p. 134.

Zsidó-
bérencséggel
vádolta
a másikat